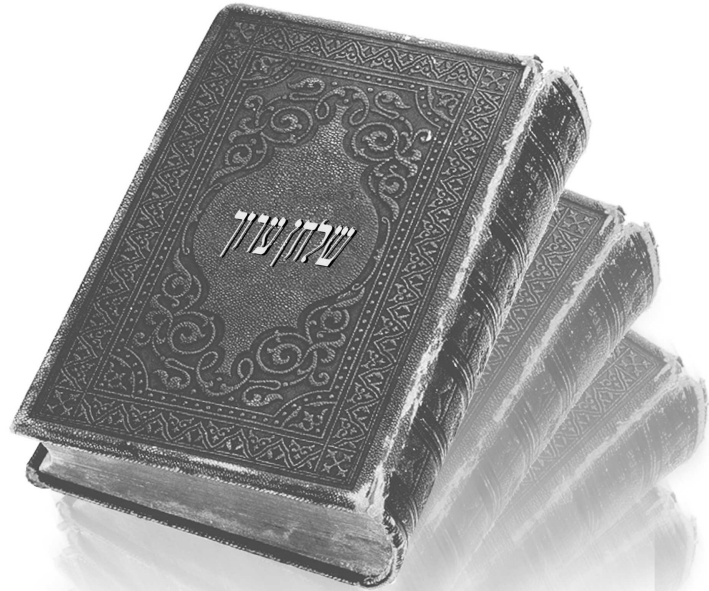

קנין הלכה

2

מראי מקומות

מס' 3

חודש תמוז תשפ"א

הלכות ברכות הנהנין

או"ח סימן רג, רד, רו

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

סימן רג

סעיפים א-ב

הגדרת אילן וירק

הנידון מהו אילן ומהו ירק יש בו נפק"מ לדיני ברכות וכן לדיני ערלה, שאילן יש בו איסור ערלה משא"כ בירק, ומצינו כמה כללים בזה:

א] בגמרא [דף מ סוף ע"א] אמרו היכא מברכינן בפה"ע היכא דכי שקלת ליה לפירי איתי' לגוואא [פירש"י הענף של עץ] והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתי' לגוואא דהדר מפיק, לא מברכינן עליה בפה"ע אלא בפה"א.

ב] מפשטות הלשון משמע דבעינן שיסאר ענף על הקרקע, ולא סגי בזה שנשארו השרשים בקרקע. אבל הרא"ש [סי' כג] הסיק מהגמ' שרק אם צריך לזרעו בכל שנה הוא ירק, אך אם השרשים נשארים הוא בגדר אילן וברכתו בפה"ע. וכבר עמד במחצית השקל על המחלוקת הזו.

החיי אדם [כלל נא ס"ט] כתב שאם נשארו רק שרשים טמונים בקרקע הוא ירק, אך אם נשאר מן השרוש למעלה, בזה מחולקים הפוסקים אם מיקרי אילן או ירק, ולכן כתב לגבי פאזימקעם שיש לברך בפה"א, ובדיעבד אם בירך בפה"ע יאכל רק פרי אחד כדי שלא תהא ברכתו בודאי לבטלה, ולא ימשיך לאכול עד שיברך על דבר אחר שברכתו בפה"א או שהכל¹.

ג] עוד הביא הרא"ש מהתוספתא דכלאים [פ"ג] כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך עליו בפה"א, וכל שמוציא עליו מענפיו אילן הוא ומברכין עליו בפה"ע.

ד] ובירושלמי [ספ"ד מעשרות] הקשו דהא כרוב מוציא עליו מזוגעו ואפ"ה מברכין עליו בפה"א. ותירצו כאן בודאי כאן בספק, ופירש הגר"א דיש פירות שלפי ממשן ומציאותם ניכר שהם ירק, ובהם לא אזלינן בתר הכלל הנ"ל, ורק בפרי שמצד ממשותו אין לנו ברור אזלינן בתר הכלל הנ"ל שבתוספתא דכלאים. והובאו הדברים גם בחזו"א [ערלה סי' יב ס"ק ג].

ה] והנה החצילים גדלים על שיח המתקיים ונותן פירות במשך שלש שנים, ולפי הגדרים שהובאו לעיל היה צריך לכאורה להיות דינם כאילן ויהיו אסורים מטעם ערלה, וחששו לזה כמה גדולי אחרונים. ובספר ברכי יוסף הביא מתשובות הגאונים שבב"י ומדברי ר' אברהם בן הרמב"ם שעל החצילים [ברנסא' בלשון הגאונים, כדינגא' בלשון האחרונים] מברכין בפה"א. וכן לענין ערלה כתב הברכ"י [שו"ע יו"ד סי' רצו] דאף שמריק"ש חשש לזה, וכן סבר הרדב"ז מתחילה, מ"מ כתב מהר"א אזולאי שהאר"י ומהרח"ו ומהר"ם אלשיך אכלו חצילים. וכתב מהר"ם אלשיך סברא חדשה להפקיע דין אילן מהחצילים, דכיון שטבעו של אילן הוא שהפירות שלו משתבחים והולכים משנה לשנה, ובחצילים אינו כן אלא בשנה ראשונה הפרי טוב ומתוק, ובשנה שניה הוא קצת מר ובשלישית הוא מר מאוד ונאכל רק בשעת הדחק, זה סימן שאינו אילן אלא ירק.

ו] הרדב"ז [שו"ת סי' תקפא] כשהגיע לא"י חזר בו ממה שחשש מתחילה בחצילים משום ערלה, וכתב סברא אחרת, דכל שיח הנותן פירות בשנה הראשונה שבה נזרע הגרעין, אינו אילן אלא ירק.

ז] והחזו"א [ערלה סי' יב ס"ק ג] כתב דכל שיח שאינו נותן פירות יותר משלש או ארבע שנים בודאי אינו אילן, דלא מסתבר שיהא אילן שפירותיו אסורים לעולם.

ביאורים והערות

1. מבואר מהחזו"א שבציור זה לא אמר שברכת בפה"ע תועיל לו לגמרי מדין ספק דרבנן לקולא, [וכדמצינו בס"י קסז במשנה ברורה ס"ק מט לענין מי שמשופק אם בירך המוציא, דרשאי לאכול], וצ"ל דהחזו"א נוטה יותר לזה שצריך לברך בפה"א, ומ"מ לא יצא מגדר הספק ולכן רשאי לאכול פרי אחד כדי שלא תהא ברכתו לבטלה.

קנין הלכה

ולענין דינא סיים החזו"א [שם] דיש להקל בצירוף שתי הסברות דלעיל, שהשיח נותן פירות בשנה ראשונה ואינו נותן פירות יותר משלש שנים.

סעיף ג

המאוז"ש היא הבננה, ואיתא בתשובות הגאונים שברכתו בפה"א, והובאו הדברים בב"י, וכתבו הטעם משום שהעצים שמעל הקרקע כלים לגמרי, וחוזר וצומח משרשיו.²

סעיפים ד-ה

מקור הדין שברכת פירות של אילן סרק הוא שהכל, הוא בתשובת הגאונים המובאת בשבלי הלקט, וכתב המג"א [ס"ק ב] שהטעם הוא משום שפירות אלו אינם חשובים והם כעץ בעלמא. וכתב הט"ז שמדובר בפירות גרועים שאין בנ"א רגילים לאוכלם כלל כשהן חיים. והפמ"ג כתב שאין ראויין כלל לאכילה כשהן חיים. אך הוסיף הביה"ל דכל זה דוקא באילני סרק הגדלים מעצמם בלי זריעה ונטיעה, אבל עצים שהרגילות לנטעם לשם פירותיהם, אף שאין ראויין כלל לאכילה כשהן חיים כגון חבושים, ברכתם כשהן מבושלים שהכל.

סעיף ו

בגמ' [דף לו:]: איתא הונגביל רטוב [פירוש לה, לאפוקי יבש] ברכתו בפה"א, ומיירי כשהוא חי. וקמ"ל בסעיף זה דאף אם ריקחו ועשה ממנו מרקחת, גם כזה ברכתו בפה"א. עוד קמ"ל דאפילו זונגביל יבש, שנתבאר לעיל [סי' רב סעיף טז] שאין מברכין עליו כלום, מ"מ אם ריקחו בדבש ועי"ז נעשה ראוי לאכילה מברך בפה"א, ואין מברכין שהכל משום הדבש, שהונגביל עיקר.

ועיין ביה"ל [ד"ה על] שהביא מספר עמק ברכה שאם שחקו לגמרי את הונגביל ברכתו שהכל, וכתב הביה"ל דכנראה סובר שלא היו רגילים לשחוק את הונגביל לגמרי, דשאר בשמים ותבלינים שדרך אכילתם ע"י שחיקה ועירוב או ריקוח עם סוכר, ברכתם בפה"א אף כשהן שחוקים, כמבואר בתרומת הדשן [סי' כט].

סעיף ז

בשמים שחוקים הם ההומלתא המובאת בגמ' [דף לו:]: שברכתה בפה"א, וכתב בתרומת הדשן דאף כשהן שחוקים לגמרי ברכתן בפה"א דזו דרך אכילתם.

סעיף ח

מקור הדין של צנן הוא בגמ' [דף לו:]: שחילקו בין צנן ובין קור, דקור ברכתו שהכל הואיל וסופו להקשות ולהיות כעץ בעלמא ולכן אינו בגדר פרי, והקשו דהרי גם צנן סופו להקשות, ותירצו דצנן נמעי אינשי אדעתא לאוכלו קודם שנתקשה משא"כ קור.

והפוסקים דנו בצנן מצד שהוא מר ואינו נאכל בפנ"ע אלא ע"י פת, והביא המשנ"ב [ס"ק יד] שהחיי אדם נקט לברך על צנן שאוכלו בפ"ע בלי פת שהכל, דאין דרך לאוכלו כך אלא עם פת, והוי כפרי שאינו נאכל חי אלא מבושל שאם אוכלו חי מברך שהכל. וסיים המשנ"ב "אמנם הגר"ז [סי' רה] הוכיח מדברי החק יעקב שברכתו בפה"א", דנקט הח"י שדבר הנאכל חי ע"י מלח

ביאורים והערות

2. ולעיל [סעיף ב] הבאנו שלפי הרא"ש כל שא"צ לזורעו בכל שנה אלא מוציא ענפים משרשיו ה"ז בכלל עץ. ומ"מ המנהג להתייחס לבננה כפרי האדמה ודאי, ואף בדעבד לא יצא אם בירך עליה בפה"ע.

קנין הלכה

וחומץ או ע"י פת מיקרי נאכל חי, ואינו דומה לדבר שאינו נאכל חי כלל אלא ע"י בישול, ומשמע מסגנון הלשון של המשנ"ב דנוטה לדעת הגר"ז, אמנם בשעה"צ [סי' רה ס"ק ז] הביא זאת כב' דיעות ונטה לברך שהכל.

סימן רד

סעיף א

פת שעיפשה

כתב בשעה"צ [ס"ק א] דהא דמברך שהכל מיירי כשאוכל מהמקום המעופש, אבל אם יש בפת מקום שאינו מעופש ואוכל ממנו מברך המוציא.

לגבי הברכה האחרונה על פת שעיפשה, הביה"ל הביא שהרמב"ם כתב דכל אלו שברכתם שהכל מכרכים אחריהם בורא נפשות, והקשה הביה"ל דאם אכל מהפת שעיפשה כדי שביעה למה לא יתחייב בכהמ"ז מן התורה, ונהי דאכילתו היא רק ע"י הדחק מ"מ נראה שגם אכילה זו חשיבא אכילה. [וציין לגמ' דף לו: שדימתה דיני ברכות לדיני איסור אכילה ביוה"כ, ובדיני יוה"כ מצינו בגמ' (יומא דף פ:) שהאוכל לולבי גפנים חייב, אף שבודאי אין זו אלא אכילה ע"י הדחק].
וכתב הביה"ל דאפשר דמיירי שלא אכל כדי שביעה דאז ברכתו רק מדרבנן, אך אם אכל כדי שביעה יכרך בכהמ"ז, וסיים בצ"ע למעשה.³

נובלות

התבאר דינם לעיל בס' רב [ס"ט].

כמהין ופטריות

בגמ' [דף מ:]: מבואר דכמהין ופטריות נקראים גידולי קרקע, ורק אינם יונקים מהקרקע וכלשון הגמ' מירבא רבו מארעא, מינקי לא ינקי מארעא, והקשו בגמ' א"כ למה המשנה נקטה לשון דבר שאין גידולו מן הארץ וכללה בזה כמהין ופטריות, ותירצו דאכן יש לתקן הלשון של המשנה ולומר דבר שאינו יונק מן הארץ.
ובתוס' עירובין [דף כז. ד"ה מאן] מבואר דמיקרי גידולי קרקע גם לענין דניקחים בכסף מעשר, דחשיבי פרי מפרי וגידולי קרקע. [וכתב בספר מנחת יעקב (כלל מו ס"ק ג) דלשון השו"ע שכתב דבר שאין גידולו מן הארץ אינה בדקדוק לפי המבואר בגמ' הנ"ל].

ברכת הקטניות ושרביטין

הפוסקים נחלקו בברכת הקטניות ובברכת השרביטין:

א] דעת הט"ז שיש להבחין בין קטניות הנורעות בנינות לבין הנורעות בשדות:

א. הנורעות בנינות: הדרך לאוכלן חיים, ואוכלין את הגרעינים ואת השרביטים, ומכרכים כשהם לחים [ר"טובים"]

בפה"א הן על הגרעינים והן על השרביטים כפ"ע, אף כשאוכלן בלי הגרעינים.

ביאורים והערות

3. ולכאורה היה מקום לומר דדין פת שעיפשה [וכן תבשיל שנתקלקל] אין שינוי הברכה שלהם נובע רק מחמת שמעשה האכילה הוא ע"י הדחק, אלא משום שהחפצא של הפת איבדה את חשיבות הפת שלה משום שנתקלקלה [וכן בתבשיל], ולכן אינו נידון כאוכל פת אלא כאוכל שאר מאכלים ושבע מהם, שמברך בנ"ד.

קנין הלכה

ב. הנזרעות בשדות: דרך אכילתן רק אחר שמתייבשים, ואז השרביטין אינם ראויים לאכילה כלל, והגרעינים נאכלים מבושלים, לכן אם בא לאוכלן כשהן לחים בעודם חיים מברך שהכל, הן על הגרעינים והן על השרביטין בפני עצמן, משום דלא נמעי להו אדעתא לאוכלן חיים. ואם אוכלן מבושלין מברך בפה"א. [והמשנה ברורה הביא דעת הט"ז היא דאפילו מבשלם כשהן לחים מברך בפה"א]. ומשמע שעל שרביטין של שדות אינו מברך כלל פה"א אלא רק שהכל, כיון שלא נמעי אדעתא דהכי.

[ב] דעת הרבה אחרונים [אה"ע, ח"מ, פמ"א, מהר"ם בנעט] שעל הגרעינים של הקטניות מברך בכל גווני בפה"א, גם כשאוכלם לחים בעודם חיים, ואין חילוק בזה בין הגדלים בנינות לגדלים בשדות, [והטעם משום דס"ל דלענין עיקר הפרי לא קיימת סברת נמעי אדעתא דהכי, ומברך בכל גווני את ברכת הפרי]. ולגבי השרביטין נחלקו האחרונים: [הובאו בשעה"צ ס"ק ח]:

- א. דעת השע"ת, וכן מצדד בח"מ, דעכ"פ בשל גינה מברכין בפה"א אף כשאוכל את השרביטין בלי הגרעינים.
- ב. דעת האה"ע והפמ"א והחיי"א [כלל נא] דברכת השרביטין בכל גווני היא שהכל כיון שאינם עיקר הפרי. ולענין מחלוקת זו כתב המשנה ברורה [ס"ק ט] שלכתחילה טוב להזהר שלא לאכול השרביטין לחוד אלא עם הגרעינים, ואז יברך בפה"א על הגרעינים ופוטור גם את השרביטין, ואם אירע שאוכל רק את השרביטין יברך שהכל.

שקדים מתוקים שאכלן כשהן רכים

שקדים מתוקים נועדו לאכילה כשנגמר גידולם, ואז אוכלין את הגרעין של השקד, וכשהן רכים יש על גביהם קליפה עבה שהיא ראויה לאכילה, ומי שאוכלן רכים עיקר אכילתו היא הקליפה הזו, ולכן ברכתם שהכל, דלא נמעי להו אינשי ע"ד לאכול הקליפה.

שחת

בגמרא [עירובין דף כח:]: איתא דחזו [פי' שחת, דהיינו שבליים של תבואה בעודן ירק] קודם שהביאה התבואה שלישי, ברכתו שהכל, משום דלאו גמר פירא הוא. וכתב המג"א [ס"ק ז] שמבואר מזה דין כללי דבפרי האדמה כשלא גמר פירא נחית חד דרגא וברכתו שהכל, וציון המג"א לסי' רב [ס"ב].

וכתב הפמ"ג דכוונת המג"א לציין בזה דרך בפרי האדמה נחתין דרגא, אבל בפרי העץ נקטינן כסי' רב [ס"ב] דמשוויצאו הפירות ברכתן בפה"ע, וזו כעין דברי הט"ז [סי' רה ס"ק ג] שכתב בפרי העץ חשיב טפי ולכן אין ברכתו משתנית.⁴

קמח

בגמרא [דף לו.] מבואר דעל קמח שעורים וקמח חיטים מברך שהכל, והטעם משום שהשתנה מברייתו ואית לי' עילוויא אחרינא בפת. והוסיף רש"י [ד"ה הכא], והביאו המג"א [ס"ק ח] דעיקר זריעת התבואה נעשית לשם פת ולא לשם אכילת קמח, ובכה"ג אמרינן דכאשר נשתנה מברייתו יצא מכלל פרי, ולכלל דרך אכילתו לא הגיע, משא"כ שמן זית דאף שנשתנה מברייתו מ"מ לית לי' עילוויא אחרינא דלכך נמעהו, וזו עיקר פרי עץ הוית.

שכר תמרים

המג"א [ס"ק ט] הביא את קושיית הפוסקים, דלפי הרא"ש דמי שלקות ברכתן בפה"א, שיוצא טעם גוף הפרי ע"י הבישול, למה לא אמרינן כן גם בשכר תמרים. ונאמרו בזה כמה תירוצים:

קנין הלכה

א] המג"א ציין למה שכתב בס' רה [ס"ק ו], ולכאורה כוונתו למה שהביא [שם] בשם הרא"ש בשו"ת [כלל ד סי' טו] דדין מי שלקות נאמר כאשר עיקר הבישול נעשה בשביל הירקות, דבזה גם המרק נמפל ונחשב פרי הארמה, ואין זה שייך בשכר תמרים. ב] בשם המהר"ם מרוטנבורג בתשובה כתב המג"א שחילק את הדין, דמי שלקות נאמר כאשר המים נעשים עבים וסמוכים מכח הבישול והוי כיש בהם ממשות, משא"כ בשכר. ג] והב"ח כתב דמי שלקות יש בהם טעם הירק, משא"כ בשכר הוי טעם חדש לגמרי ולא שייך לברך כברכת הפרי.

שכר שעורים

איתא בתוס' [דף לח.]. דשכר של שעורים מברך עליו שהכל, אף שאפשר שיש בשעורים שבו יותר מכזית בכדי אכילת פרס, ולא אמרינן בזה את הכלל שכל שיש בו מחמשת מיני דגן ברכתו מזוגות. וכתבו בזה ג' טעמים:

א] אין כאן ממשות של שעורים אלא טעם בעלמא. ב] אית ליה עילויא אחרינא בפת, והיינו דהוי כמו קמח שעורים שנתבאר לעיל דכיון שנשתנה מברייתו ולא נמעי ליה אדעתא לאוכלו כך, לכן ברכתו שהכל. ג] עוד כתבו התוס' דכיון שהשכר עומד לשתייה ולא לאכילה, לכן הברכה שלו אינה במ"מ אלא שהכל. והמשנה ברורה [ס"ק טז] העתיק את הטעם השלישי.

מי שעורים

הטעם לברכת שהכל במי שעורים הוא כמו שנתבאר לעיל בסמוך על שכר שעורים.

עשבי דברא

כתבו הטור והאבודרהם בשם הראב"ד, וכן כתב בארחות חיים בשם הגאונים, שעל עשבי השדה הגדלים מאליהם ואין בנ"א זורעים אותן מברכין שהכל, כיון דלא חשיבי. והקשה הגר"א [ס"ק יא] דגם כמהין ופטריות אינם נזרעים, ולמה הוצרכו בגמ' [דף מ:] לומר שמברכין שהכל משום שאינם יונקים מהקרקע, תיפוק ליה דלא חשיבי כיון שאינם נזרעים. אמנם הט"ו [ס"ק ח] הוסיף דאין די בזה שאינם נזרעים, אלא בעינן נמי שמוצד עצמו אינם חשובים, דאינם ראויים כ"כ למאכל, אבל תותים הגדלים בסנה מברכין עליהן בפה"ע או בפה"א ולא שהכל, אף שאינם נזרעים, כיון שהם טובים למאכל. וכתב בשעה"צ [ס"ק טו] שלפי דברי הט"ו מיושבת קושיית הגר"א, דאמנם כמהין ופטריות גדלים מאליהם ואינם נזרעים, אך טובים הם למאכל, ולכך אם היו יונקים מהארץ היתה ברכתן בפה"א. המג"א [ס"ק י] הביא שהאר"ז"ל היה מברך על עשבי דברא בפה"א, ואם היו באילן היה מברך בפה"ע.

שבת וכמון וכסבור

כתבו האחרונים והביאם המשנה ברורה [ס"ק כא] והשעה"צ [ס"ק טז], ששבת וכמון וכסבור חלוקים בדינם מפלפלין וזנגביל בתרת. א] על פלפלין וזנגביל יבשים אינם מברכין עליהם כלל, דלא חזי לאכילה כלל, משא"כ על השבת וכמון מברכין שהכל אף כשהן יבשים, דמ"מ ראויים הם קצת לאכילה ומתוקים לחיד. ב] על פלפלין וזנגביל רטובים [פירוש לחים] מברכין בפה"א, כמוכא בס' רב [סעיף יח], ואילו על שבת וכו' אין מברכין בפה"א אלא שהכל, והטעם הוא משום שהפלפלין והזנגביל כשהן רטובים הם ראויים לאכילה קצת, ונאכלין כך לפעמים, משא"כ שבת וכמון וכסבור בכל גווני עבידי לטעמא, ולא נועדו לאכלם בתורת מאכל אלא בתורת תבלין.

קנין הלכה

שבת ששלקו במים

בגמרא [דף לט.]. הביאו את הדין של מי שלקות שמברכין עליהן בפה"א כברכת השלקות עצמם, ואח"כ איתא, בעי ר"פ מיא דשיבתא מאי למתוקי טעמא עבידא, [פירש"י ומברכין על תבשילו בפה"א] או לעבורי זוחמא עבדי לה [וברכתן שהכל], ומסקינן דלמתוקי טעמא עבידא, וכן הביא המשנ"ב [ס"ק כב] להלכה, דאם שלק את השבת מברכין על מימיו בפה"א. והקשה הגר"א [ס"ק יא] דא"כ מבואר בגמ' דהא דנעשה ע"מ ליתן טעם הוא סיבה לברך בפה"א, ואיך כתב השו"ע דברכתן שהכל משום דעבידי לטעמא. ובספר תהלה לדוד [סי' רב ס"ק ו] כתב שבגמ' מיירי בנותן את השבת לתוך תבשיל ולכך הוא נחשב כאוכל ולא כמשקה וברכתו בפה"א.⁵

עוד הקשה הגר"א דלפי משמעות הגמ' לכאורה גם על השבת עצמה שנשלקה יברך בפה"א, ובשו"ע איתא דמברך שהכל, וסיים הגר"א וז"ל ואפשר דוקא במימיהן עכ"ל, והיינו שעל המים מברך בפה"א ולא על השבת עצמה.⁶

חומץ שעירבו במים

מקור הדין של חומץ הוא במשנה [דף מ:], והקשה הרא"ש [סי' כג] דהא אמרו כמסכת יומא [דף פא] דהשותה חומץ כיוה"כ פטור, ותרין דהמשנה איירי במזוג קצת, דאז משיב את הדעת וברכתו שהכל, א"נ מיירי בחושש בשינוי ונתן הרבה חומץ לתוך מרק ושותהו לרפואה, דחומץ עיקר. ועיין עוד להלן [סעיף ב].

סעיף ב

המג"א [ס"ק יג] שכתב דרק חומץ חזק המכעבע כשמשליכין אותו על הארץ אין מברכין עליו, אבל חומץ שאינו כ"כ חזק בודאי יש לו הנאה ממנו וצריך לברך שהכל, וכן הביא המשנ"ב [ס"ק כד], וציין שכך כתבו גם הגר"ז, והיעב"ץ [בספרו], והמגן גבורים. [ומה דקשה מזה הוא שביוה"כ השותה חומץ פטור, וכתב בשעה"צ [ס"ק יח] שביוה"כ"פ האיסור הוא יתובי דעתא וחומץ אינו משיב נפש, משא"כ לענין ברכה סו"ס נהנה ממנו, ורק לענין פלפלי יבשים דימו יוה"כ לברכות דלאו אכילה הוא כלל].

סעיף ג

בגמ' [ב"ב דף צו.]. נחלקו ר' יוחנן וריב"ל ביין שהתחיל להחמיץ ועדיין רק ריחו כחומץ אך טעמו יין, וקיי"ל כריו"ח שדינו כיוין, וכן נחלקו בזה אב"י ורבא בגמ' [ע"ז דף סח], וקיי"ל כרבא דחשיב יין.

סעיף ד

מקור הדין הוא בב"י בשם שבלי הלקט בשם ספר התרומה, עיי"ש שכתב דאף שאין אנו בקיאים מתי חל בו דין חומץ גמור לענין שלא יאסר במגע גוי, אך לענין ברכה נקטינן דכל שבני אדם נמנעים מלשתותו מחמת חמיצותו ברכתו שהכל. ומשמע שזה דין ודאי ולא מחמת הספק, וכן הוכיח הביה"ל [ד"ה כל] מדברי הגר"א דפירש דיין דאקריים [הנוכר במשנה דף מ:]. היינו יין זה שבנ"א נמנעים מלשתותו מחמת חמיצותו. והמג"א [ס"ק יד] פירש דטעם הדין שבשו"ע הוא מחמת הספק, דאין אנו בקיאים בשיעור זה, וכמש"כ ר"ת [תוס' ע"ז דף כט:].

ביאורים והערות

5. ואפשר שאף אם אין תבשיל רק מי הבישול של השבת, מ"מ ברכתם בפה"א משום שדרך לאוכלם כמרק ואינם עשויים לשתייה.
6. ויש לבאר זאת ע"פ המבואר בגמ' [ברכות לט.]. דהשבת של תרומה משנתנה טעם בקדירה פקעה קדושתה, ופירש"י דפג טעמה והיא כעץ בעלמא, דכל טעמא יצא ממנה אל התבשיל או אל המרק. [ויל"ע אי הויה ממש כעץ ואין מברכין עליה כלל, או דראויה קצת וברכתה שהכל, אך לא סגי בזה להיות קדוש בתרומה].

קנין הלכה

דאין בני אדם שווים בזה, דיש הנמנעים מלשתות יין מסויים מחמת המיצותו, ואחרים יחשיבו אותו כיון ויעשו עליו קידוש.

סעיף ה

שמרי יין שלא נתן לתוכן מים

מקור הדין הוא במרדכי [סי' קנג] בשם הראב"ה. והמג"א [ס"ק טו] הקשה דהא שמרים אזוקי מזקי, וא"כ לא יברך עליהם כלל, כדמצינו [סי' רב ס"ד] בשמן זית שאין מברכין עליו כשאוכלו בפני עצמו, וכתב המג"א וז"ל "ואפשר שראוי לשתיה". ועיין במשנ"ב [ס"ק כז] ובשעה"צ [ס"ק כא] שכתב דאפשר שכוונת המג"א דמירי שמצין רק את לחלוחית היין שבשמרים.

ועיין בשעה"צ [שם ס"ק כא] שציין לתוס' [ב"ב דף צו. ד"ה מ'] שר"ת הורה דאם גוי רחץ חבית של שמרי יין דשרי, דלאו חמרא הוא אלא קיוהא בעלמא, וכתב השעה"צ דלכאורה דברים אלו הם דלא כהשו"ע שפסק שמברכים בפה"ג על השמרים. וכתב דאפשר דגם שם הטעם הוא משום שבזמן הרחיצה נתערבו הרבה מים בשמרים, דע"ז אמרו בגמ' [ב"ב שם] דלא הוי יין אלא קיוהא בעלמא.

בהמשך הסעיף נתבארו בשו"ע ובפוסקים כמה אופנים של מויגת מים ביין:

א [נתן מים ע"ג שמרי יין, אינו מברך בפה"ג אלא אם נתן ג' מדות ומצא ארבע, דאז הוי כיון מזוג וברכתו בפה"ג, אבל אם מצא פחות מזה מברך שהכל, דטעם היין שבו אינו אלא קיוהא בעלמא.

וביינות שלנו שאינם חזקים כ"כ אין לברך בפה"ג על כמות הנ"ל. וכתב השו"ע דנראה שמשערין כשיעור שמוזגים יין באותו מקום.

ב [יין עצמו שיעורו באחד מששה.7 אמנם כתב המג"א [ס"ק טז] בשם המהרי"ל דבעינן שיהא ראוי לשתיה ע"י מויגת זו, שישתו אותו בני אדם במקום יין, דאל"כ במלה דעתו אצל כל אדם.

ג [יינות בומנינו שהם חלשים, כתב האליהו רבה בשם העולת תמיד דאפילו הוסיף מים פחות משיעור היין אין לברך בפה"ג. ובפמ"ג [א"א ס"ק טז] כתב רק אם הרוב מים מברך שהכל, ומשמע שאם רוב יין מברך בפה"ג.8

ד [יין צימוקים, והיינו שנותנים מים ע"ג הצימוקים עד שהמים מקבלים טעם יין, נתבאר במשנ"ב [סי' ערב ס"ק טז] דגם שם בעינן שהצימוקים יהיו יותר מאחד מששה במים. [והביא שלדעת הדה"ח משערין בצימוקים כשעת נתינתם במים, ודלא כהבכור שור שכתב שמשערין בצימוקים אחר שנתנפחו ע"י המים].

סעיף ז

סעיף זה עוסק בתקיד, והיינו שנתן מים ע"ג ענבים אחרי שנדרכו להוציא את יינם. וחילקו בזה הרמב"ן והרשב"א בין שני מקרים: א [אם נדרכו בקורה ויצא מהם כל עיקר היין, דינם כשמרים, ורק אם רמי תלתא ואתא ארבע מברך בפה"ג. ב] אם נדרכו ברגל נשאר בהם הרבה יין, ולכן גם אם רמי תלתא ויצאו תלתא או אף פחות, מברך על המשקה בפה"ג כיון שמעורב

ביאורים והערות

7. וכתב המג"א [ס"ק טז] דאף שטעם היין ניכר במים גם כשהוא פחות משיעור זה, מ"מ אין זה נחשב טעם חשוב של יין שתהא ברכתו בפה"ג, אלא הוי כקיוהא בעלמא, וגם לקולא בדיני יין נסך אין זה נחשב יין.

8. ובספר ארחות רבינו [ח"ג עמ' רכא] הובאו דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א דעד שליש מים אפשר לערב. והגרי"ש אלישיב דצ"ל כתב בקובץ תשובות [ח"ג סי' לד] דאם הרוב יין מברך בפה"ג.

קנין הלכה

בו הרבה יין, אמנם בעינין שיהא בו טעם וריח של יין.

בדברי הרמ"א בזנים שנתנו עמם תאנים

מקור דברי הרמ"א הוא בשו"ת התשב"ץ [ח"א סי' פז], ואיירי בהרצנים שהוסיף עליהם תאנים ונתן מים על הכל, ואחרי התקופה של ההשרייה יש טעם חזק במים, המעורב מהיין שבחרצנים ומכח התאנים. וכתב התשב"ץ דכיון שמהרצנים כבר יצא עיקר היין ע"י דריכת הענבים, והתאנים כל כוחם עמד, לכן יש להסתפק אם מברכים בפה"ג כדון יין או שהכל כדון שכר תאנים, וספק זה הוא אף באופן שהרצנים מרובים מהתאנים.

דין הבדלה במשקה זה

כתב התשב"ץ [שם] והובא בביה"ל [ד"ה ואין] שגם להך צד שברכת המשקה שהכל, מ"מ דינו כשכר ויכול לעשות עליו הבדלה. והוסיף שזה אף אם לא הוסיף תאנים, דאמנם הו' קיוהא בעלמא שאין ברכתה בפה"ג, אך אפשר דחשיב חמר מדינה, והדבר תלוי באומדן הדעת בחזק טעמו וריחו.

בדברי המג"א ס"ק יז

בדברי המג"א [ס"ק יז] משמע [וכן מבואר בפמ"ג] שסבר תחילה דלהך צד שכח התאנים עיקר, נמצא שדין המשקה הזה כדון מי שריית תאנים, ודינו תלוי במחלוקת הרא"ש והרשב"א המובאת בשו"ע [סי' רב סעיף י], דלהרשב"א ברכתו שהכל ולהרא"ש ברכתו בפה"ע. ומעתה נקט המג"א שכאשר שותה רביעית יין וגם שותה מהמשקה הזה, לפי הרשב"א ברכת על הגפן שמברך על היין פוטרת את המשקה הזה כיון שיין פוטר כל מיני משקין, אבל להרא"ש שמברך על המשקה בפה"ע דינו כפרי ואין היין פוטר, ולכן הצריכו המג"א לאכול גם פרי משבעת המינים ולברך על העץ, דאז יוצא ממ"נ ידי ברכה אחרונה, להרשב"א היין פוטר מברכת בורא נפשות, ולהרא"ש ברכת על העץ פוטרתו. 10 אמנם למסקנא נטה המג"א לומר דאף להרא"ש אין דין המשקה כפרי אלא כמשקה, וכמו שכר תמרים שברכתו שהכל כיון שיש בו הרבה מים [ונעשה לשתייה ולא לאכילה כמרק פירות], ולכן די בזה שישתה רביעית יין ויפטר את המשקה מספק וא"צ לאכול פרי משבעת המינים. וכן העתיק המשנ"ב [ס"ק לט].

סעיף ז

מקור הדין הוא במשנה דף מד. השותה מים לצמאו מברך שהכל. ובגמ' [שם סוף ע"ב] לאפוקי מאי לאפוקי חנקתי' אומצא. ועיין בביה"ל [ד"ה השותה] שכתב דכל שאינו לצמאו כלל אינו מברך, ולאו דוקא בחנקתי' אומצא, וכן הוא לשון הרמב"ם שכתב השותה מים שלא לצמאו אינו מברך.

ביאורים והערות

9. בתשב"ץ מפורש שמברך שהכל, וכבר הקשה מזה בשעה"צ [ס"ק לב] על הט"ז שכתב דיוצא ממ"נ בברכת כפה"ע. ודברי הט"ז בלא"ה צ"ע, דאף שלשיטת הרא"ש המובאת בשו"ע [סי' רב סעיף י] דמברכין על מי שרייה ובישול כפה"ע, מ"מ לשיטת הרשב"א ברכתן שהכל. וע"ע מה שיובא להלן בדברי המג"א שגם להרא"ש מסתבר שברכת המשקה שהכל. ומדברי הט"ז שמעינין חידוש, שאם יש יין שמסיבה מסויימת התעורר ספק אם ברכתו בפה"ג או בפה"ע, עדיף לברך בפה"ע ולא שהכל, ולא אמרינן שעדיף לברך שהכל שהיא ברכה הכוללת הכל, ואפשר שהטעם משום שבפה"ע היא ברכה יותר מבוררת.

10. והפמ"ג הקשה למה לא סגי בברכת על הגפן משום ס"ס, ספק דין המשקה כיון וברכתו על הגפן, וספק דינו כמי פירות וכהרשב"א, וברכת על הגפן פוטר, דין פוטר כל מיני משקין. וכתב דמ"מ אם יש לפניו פרי משבעת המינים ראוי לעשות כן ולא לסמוך על ס"ס, דסו"ס כל היכא דאיכא לתקן בקל מתקנינן.

קנין הלכה

אופנים שונים של שתיית מים שמברכים עליהם

כתב המשנה ברורה [ס"ק מ] דלא בעינן שיהא לצמא ממש, אלא כל שהחך נהנה מהמים מסתמא הוא צמא קצת וצריך לברך, ועיין בשעה"צ [ס"ק לד] שהביא ראיה לזה.

ב] כתב הביה"ל [סוף ד"ה השותה] דמשמע מדברי רב עמרם גאון בסידורו, ומדברי הרשב"א ושאר ראשונים [ברף מא] דגם השותה כדי לשרות את האכילה שבמעיו מיקרי שותה לצמא, ונפק"מ שאם שתה למטרה זו אחרי ברכת המזון מברך תחילה וסוף.

אופנים שונים של שתיית מים שאין מברכים עליהם

א] כתב המשנה ברורה [ס"ק מב] בשם סידור יעב"ץ דהשותה בבוקר מים לרפואה לא יברך, ואם שותה גם לצמא יברך. ועיין בשעה"צ [ס"ק לו] שהביא ראיה לזה מהירושלמי [סוף פרק ו] בשותה מי דקרים.

ב] כתב הביה"ל [ד"ה השותה] דאם שתה מים רק כדי להצטרף לזימון [לדעת המג"א דסגני בשתיית מים להצטרף לזימון], או כדי לברך בורא נפשות ולפטור מאכל אחר שיש לו ספק לגביו, אינו מברך כלל, וממילא אינו מצטרף לזימון.

ג] כתב בספר אמרי נועם [ברכות דף מה.]. בשם הגר"א דאם שותה תה בלי סוכר ואינו נהנה כלל משתייתו ועושה זאת רק כדי שיהיו משקין בגופו, אינו מברך. [וכהיום שיש רבים הנהנים מתה בלי סוכר, בודאי הם צריכים לברך].

ד] השותה כדי לקרר את עצמו, כתב בשו"ת פעולת צדיק בשם הפר"ח [כת"י] שצריך לברך, דגם זה מיקרי שנהנה. ובספר א"א [בוטשאטש] הניח זאת בספק.

ה] כתב בספר אמרי נועם [ברכות דף מה.]. בשם הגר"א דאם שתה רביעית אך רק חצי ממנה היה לצמא, אינו מברך בורא נפשות.¹¹

ו] השותה מים רק כדי לבלוע תרופה, כתב בספר בן איש חי [שנה א פ' מטות אות יב] שאינו מברך.¹²

השותה שאר משקין שלא לצמא

כתבו הראשונים דהא דאינו מברך בשותה משום דחנקת' אומצא היינו רק במים, אבל בשאר משקין או שאוכל פת מברך תחילה וסוף כיון שנהנה מהם.

סעיפים ח-ט

מקור הדין של אוכל ושותה לרפואה שאם יש לו הנאה מזה מברך הוא בתום' דף לו. [ד"ה כיון], ובמרדכי [סי' קיג] וברא"ש

ביאורים והערות

11. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל [ספר מאור השבת ח"ב מכתב כז] הניח זאת בצ"ע דמתוך שהתחיל לשתות לצמא נחשב הכל להנאתו.
12. אמנם אם עושה זאת ביום תענית כגון בט' באב, הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל דלכאורה צריך לברך, דבמציאות הוא נהנה [ספר חשוך חמד כתובות דף נא:].

השותה מים בערב תענית כשאינו צמא כלל, ועושה זאת רק כדי למלא גופו בנוזלים, הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאינו מברך. ובשו"ת שבט הלוי [ח"ט סי' מד] כתב לברך.

קנין הלכה

[סי' מג] ובתלמודי רבינו יונה [דף לב: ד"ה לאפוקי].¹³

וכתב בשעה"צ [ס"ק לז] דאף אם אין מעמם טוב כ"כ, כיון שעכ"פ אינם רעים והחיד נהנה מהם מברך, ודייק בן מלשון המג"א [להלן ס"ק כד].

איזו ברכה מברך על אוכלין ומשקין הנאכלים לרפואה

א] הב"י מביא בשם הרא"ה דכאשר אוכל את המאכל רק לרפואה והוא שונה מדרך אכילת הבריאים, מברך שהכל אף אם זו מרקחת שהיה ראוי לברך עליה בפה"ע, וראיה משתיתא העשויה ממיני דגן וברכתה שהכל, ואניגרון שאני, שגם הבריאים רגילים בכך.

והביא את דבריו הרמ"א [להלן סעיף יא].

ב] אמנם הב"י [בדק הבית] ציין לסי' רת, שם הביא מלשון התוס' [דף לה.] שכתבו טעם אחר למה מברך שהכל על שתיתא, שאינה עשויה לסעוד אלא לשתות, וכן הוא בשאר הראשונים. וכן פסק המשנ"ב [להלן ס"ק נה] בשם המג"א והפר"ח והגר"א שמברך על מרקחת ברכתה הראויה.

האוכל דבר איסור בשוגג או במזיד

במשנה [דף מה.] איתא אכל טבל וכו' אין מזמנין עליו, ונחלקו הרמב"ם והראב"ד [פ"א הי"ט]:

א] הרמב"ם כתב שאם אכל דבר איסור בשוגג או במזיד אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו.¹⁴

ב] הראב"ד בהשגות כתב דהמשנה רק כתבה שאין מזמנין עליו, אבל חייב לברך לפניו ולאחריו, וכן נקט בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תשצד].¹⁵

להלכה: השו"ע [סי' קצו] נקט כהרמב"ם, ועיי"ש בט"ז ועוד אחרונים [הובאו במשנ"ב שם ס"ק ד] דאם אכל בשוגג יכול לברך אחר אכילתו, דאין זה נקרא מנאין.

אנסוהו לאכול

כתב הרמ"א ומקורו בב"י בשם ספר אהל מועד, שכתב בשם הרא"ה [חידושי דף מה] שאם אנסוהו לאכול ולשתות אינו מברך כלל לא לפניו ולא לאחריו אף שהתך נהנה ממנו. [ודימה זאת לגמ' (כתובות דף נא): דאשת איש שנאנסה לא נאסרה על בעלה אף אם היה סופה ברצון]. ובחידושי הרא"ה כתב דין זה גם על חולה שיש בו סכנה האוכל ביוה"כ, שאינו מברך. וראה להלן מה שיובא בשם הט"ז והמג"א ושאר האחרונים.

ביאורים והערות

13. הראשונים ייסדו את דבריהם על לשון הגמ' כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי, לשון זו נאמרה בדף לו. על אניגרון שאדם אוכלו לרפואה ובדף לח. על שתיתא רכה. והנה בשני המקרים האלו איירינן במאכל גמור אלא שהוסיף בו יותר שמן, או שהוסיף מים בשתיתא למטרת רפואה, [ועדיין הוי בגדר מאכל בריאים לענין שמותר לאוכלו בשבת]. ולא נתפרש מה הדין בדבר שכל עיקרו תרופה ואינו מאכל כלל, אלא שהוסיפו בו טעם טוב כדי להקל על נטילת התרופה, האם גם בזה מברך או שאין זה בגדר אכילה כלל, ולא תיקנו ברכה בכה"ג. ורבינו יונה והרא"ש איירי במאכל גמור. ובלשון תוס' והרא"ש יש להסתפק אם כוונתם גם לדבר שכל עיקרו תרופה רק שיש בו טעם ונהנה בו.

14. והביאו לרמב"ם מקור בתוספתא [פ"ד דמאי] "ועל כולן אין מברכין ואין מזמנין עליו", עיין בשעה"צ [סי' קצו ס"ק א].

15. ובחידושי הרשב"א [דף מה]. הסכים עם הרמב"ם.

קנין הלכה

חולה האוכל מאכל איסור או ביוה"ב מחמת הסכנה

הראשונים נחלקו בחולה האוכל דבר איסור מפני הסכנה וכן בחולה האוכל ביוה"ב:

[א] דעת הרמ"ה בתשובה [הובאה בדברי רבינו ירוחם המובאים בב"י], וכן דעת הרא"ה בחידושי [דף מו:]: דאינו מברך, דאכילה זו היא צער לו ואינו אוכל אלא מחמת האונס.

[ב] דעת הרשב"א [תשובה סי' תשצד] והרא"ש [הובא בטור או"ח סוס"י תריח] והגמ"י [פ"ב אות ב] שמברך תחילה וסוף, וכן פסק השו"ע [סעיף ט], וכן להלן [סי' תריח סעיף י]. וכתב המג"א [ס"ק כא] דמצוה קעביד להציל נפשו.

והט"ז [ס"ק יב] והמג"א [ס"ק כ] תמהו על הרמ"א שפסק שאנסוהו לאכול אינו מברך, דכיון דקו"ל שהאוכל ביוה"ב מברך, מה בין אנסוהו שמים לבין אנסוהו אחרים, והמג"א כתב "ואפשר לחלק" ולא פירש דבריו, וכן כתב הא"ר.

עוד הקשה המג"א מסי' תעה דכפאוהו ואכל מצה יצא ידי חובתו, וכתבו המ"מ והר"ן דיש לדמותו למתעסק בחלבים ועריות דחייב שכן נהנה, וא"כ חוינן דגם באונס חשיבא הנאה, וא"כ למה לא יברך. ועל קושיא זו כתב הא"ר [וכן הביא הפמ"ג] דנהי דחשיבא הנאה מ"מ אין לברך ולהודות להשי"ת על זה. ובשעה"צ [ס"ק לח] הביא דיש שתירצו על הקושיא מסי' תעה, דהתם שאני דכיון שהוא דבר מצוה אמרינן דמסתמא לבסוף נתרצה, וכעין מש"כ הרמב"ם [פ"ב הל' גירושין] לגבי מי שכפאוהו ב"ד של ישראל לגרש, דחשבינן ליה כמגרש לרצונו כיון שבאמת נחא ליה לקיים את המצוה. וכתב בשעה"צ דיש נפק"מ בין ב' התירוצים, דלפי התירוץ השני דאמרינן דלבסוף נחא ליה, יברך ברכת המזון על המצה, 16 ולפי התירוץ הראשון רק יצא ידי חובת מצה אך לא יברך תחילה וסוף.

ולגבי עיקר קושיית הט"ז והמג"א מאי שנא אנסוהו לאכול, מחולה האוכל דבר איסור מפני הסכנה, כתב בספר חמד משה [סי' קצו וסי' רד] דיש לחלק, דאנסוהו לאכול הרי הוא אנוס על עצם האכילה וברצונו לא לאכול את המאכל הזה, משא"כ בחולה, החולי אינו קשור באופן ישיר לאכילת האיסור, אלא שאכילת איסור מצילתו מן הסכנה והוא מעוניין בה. וכנראה זו גם כוונת הא"ר [והגר"א] שכתבו דיש לחלק, וכן הביא המשנה ברורה [ס"ק מה] בשם הא"ר והב"מ והבגדי ישע. 17

אמנם הביא המשנ"ב גם את דעת הט"ז והמג"א והפר"ח שנקטו שגם באנסוהו לאכול מברך תחילה וסוף, והביא לבסוף את דברי החיי אדם שהכריע, שאם אכל מחמת האונס פת בכדי שביעה שבעלמא חיוב ברהמ"ז שלו היא מן התורה, יברך מחמת הספק.

סעיף י

כתב הב"ח שהחידוש בדבש דבורים הוא, דלא אמרינן דכיון שהדבש אינו מתמצה מגוף הדבורים אלא הן מוצצות מי פירות ומוציאות אותן, מ"מ אין כאן טעם הפירות עצמו ולכן ברכתו שהכל.

סעיף יא

יסודו של סעיף זה במחלוקת הטור וחבריו במרקחת של ורדים ושל חבושים המרוקחים בדבש, שהטור נקט בתחילה שכיון שהורדים כתושים, [שאם היו העלים שלמים היה זה דומה לאגוז מטוגן בדבש שהאגוז עיקר והדבש בא להטעימו והוא טפל אליו], וגם אינם נותנים טעם חזק, דלא בא לטעם אלא לאכילה, לכן הדבש עיקר ומברך שהכל. [משא"כ הומלתא שבגמ' /

ביאורים והערות

16. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל נקט [הליכות שלמה פסח פרק ט דבר הלכה אות צב] שלפי תירוץ זה מברך גם ברכה שלפניה, דכיון דדבר מצוה הוא אמרינן דמסתמא כבר נתרצה לאלו שאנסוהו, וכמו"ש הרמב"ם גבי גט.

17. ובשם הנהר שלום והמאמר מרדכי כתב השעה"צ שהם חילקו באנסוהו לאכול בין שני מקרים: אם האכילה היא בעל כרחו, אז אינו מברך, וע"ז קאי הרמ"א, אך אם רק איימו עליו שיהרגוהו אם לא יאכל, והלך ואכל, בזה נקטו דמברך.

קנין הלכה

(יומאדף פא:) דמיירי בונגביל כתוש, שעיקרו בא למעם ולכן הזנגביל עיקר]. וחבריו של הטור נקטו דאין לחלק בין ורדים כתושים לבשמים כתושים, ובכל גווני אמריגן דהורדים עיקר והדבש בא רק להכשירם לאכילה, ולכן מברך בברכת הוורד. והטור ביטל דעתו מפני דעתם ולכן פסק השו"ע כתבריו של הטור.

ולענין ברכת הורד נקט הטור שמברך בפה"א, אף שהורד עצמו הוא עץ, כיון שהעלים שמרקחים אינם עיקר הפרי אלא הזרעים הם עיקר הפרי.¹⁸

סעיף יב

דיני עיקר וטפל יבוארו בס"ד להלן סי' ריב, ונבאר כאן רק את דברי השו"ע והרמ"א.

א] השו"ע העתיק את לשון הרמב"ם [פ"ג ה"ה-ה"ו] שכתב דדבר מאכל שניתן בתוך שאר אוכלין ע"מ לדבק או ליתן צבע או ריח בתבשיל, הרי הוא טפל לגבי שאר האוכלין ואין מברכין עליו, אבל אם ניתן כדי ליתן טעם באוכלין הרי הוא עיקר ומברכין עליו. וסיים הרמב"ם דלפיכך אם נתן חלב חיטה במיני דבש כדי לדבק מברך שהכל.

ודייק הב"י מדבריו דאם לא נתן את חלב החטה בדבש כדי לדבק אלא כדי לאכול חלב חיטה בדבש, מברך מוונות. והקשה הב"י דהא הדבש ניתן בתערובת זו כדי ליתן טעם, וא"כ לפי לשון הרמב"ם שכל שבא ליתן טעם הוא עיקר, צריך להיות הדבש עיקר ויברך שהכל. והב"י מתרץ ואין דברי התירוץ מבוארים היטב, וז"ל ואפשר שכיון שהדברים המתקחים הם ניתנים לתוך הדבש אינם מתבטלים לגבי דיד' כל שלא באו לדבק לבד או כיו"ב דהו"ל דבש תשמיש לדבר המרוקח ודמי לפירות ששלקום וכו'. ולכאורה עיקר תירוצו אינו משום מה שכתב בתחילת דבריו שהדברים ניתנים לתוך הדבש, אלא העיקר הוא מש"כ בסוף דבריו שהדבש משמש אותן וטפל להם, וצ"ב.

ב] הדרכי משה [ס"ק ג] כתב בבואור דברי הטור גבי הומלתא, וכן בבואור דברי הרמב"ם, דלא סגי בזה שהדבר ניתן למעם, אלא בעינן שהדבר הנותן טעם יהא עיקרה של התערובת, וכמו בהומלתא שהוא זנגביל שחוק ומרוקח בדבש, שעיקר מטרת המאכל הזה היא לאכול זנגביל, אלא שהדבש מכשירו לאכילה ולכן הדבש טפל, אבל כשעושה מרקחת פירות ונותן בה בשמים למעמא לא אזלינן בתר הטעם שהרי העיקר הוא הפרי.

ולפי מה שכתבנו לעיל בבואור דברי הב"י אין חילוק בסברא בין הב"י לבין הד"מ. והשו"ע העתיק את לשון הרמב"ם ולא פירט את חילוקי הדינים שכתב הב"י בדבר העשוי למעם [שלא ככל מקרה אזלינן בתר העשוי למעם], והרמ"א כתב את החילוקים דלעיל.

ולפי כל הנ"ל דברי הרמב"ם שמשמע מהם דבדבר הניתן למעם אזלינן בתר הטעם, אינם נאמרים אלא בציוורים מסויימים כגון שהדבר הנותן למעם הוא עיקר המאכל.

אמנם המג"א והחכ"צ [סי' קכט] והגר"א [בבואורו] כתבו שמהלכות הקודמות להלכה זו של הרמב"ם מבואר, שהרמב"ם איירי כאן במיני דגן הניתנים בתבשיל, שלגבי זה אמרינן דכל שיש בו מחמשת המינים מברכין במ"מ אף אם מיני הדגן הם מיעוט ואינם

ביאורים והערות

18. ועיי' בב"י שצייין לסי' רטז בהלכות ברכת הריח, שם הובאו דברי גאון שאמר לברך על הורד ברכת הנותן ריח טוב בפירות, והרא"ש חלק דהורד אינו פרי כלל, ולכן מברך בורא עצי בשמים. והקשה הב"י דאם אינו פרי כלל תהא ברכתו שהכל, וכתב דצ"ל דהטור סובר דכיון שאוכלין אותו קצת, די שנגרע אותו מברכת בפה"ע, אבל בשם פרי מיהא קרינן ליה.

קנין הלכה

עיקר התבשיל, ועל זה הוסיף הרמב"ם דהיינו דוקא כאשר הם ניתנו למעם, אבל אם ניתנו רק ע"מ לדבק או ליתן צבע וכיו"ב אין מברכין במ"מ.

סעיף יג

מקור הדין שאם בירך שהכל על כל מיני פירות יצא הוא במשנה דף מ, ושם בע"ב פליגי רב וריו"ח אם דין זה נאמר גם בפת ויין, וקו"ל כריו"ח שגם בפת ויין אם בירך שהכל יצא.

וכתבו הגמ"י [פ"ח אות צ] בשם תוס' דאף שדין זה הוא רק כדיעבד, מ"מ אם מסופק איזו ברכה צריך לברך יכול לכתחילה לברך שהכל, דכיון שהוא מסופק ה"ז כדיעבד.

וציין המשנ"ב למה שכתב בס"י רב [ס"ק פד] דהיינו דוקא במי שלמד את ההלכות ויש לו ספק שאינו יודע לבררו, אבל מי שלא למד אל יאכל עד שילמד את ההלכות וידע מה לברך.

סימן רז

סעיף א

במשנה [דף מ]. איתא בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא. ואמרו על זה בגמרא מאן תנא דעיקר אילן ארעא הוא [פירוש דכשיש לפנינו פרי האילן אנו מייחסים את צמיחתו גם לאדמה ולא רק לאילן, ומתאים לו שם פרי האדמה] ר' יהודה היא, דתנן [מסכת בכורים] יבש המעין ונקצץ האילן מביא ואינו קורא, ופירש"י שאינו יכול לומר הנה הבאתי את פירות האדמה אשר נתן לי, דכיון דיבש המעין ונקצץ האילן במלה לה ארעא, ר' יהודה אומר מביא וקורא, ופירש"י שהארץ היא עיקר.

להלכה: כתבו תוס' [ד"ה רכי] והרשב"א והרא"ש [סי' כג] שהלכה כר' יהודה דסתם לן תנא כוותיה.

ובדעת הרמב"ם [פ"ח ברכות ה"י] יש נוסחאות חלוקות, דיש גורסים שיצא י"ח ויש גורסים שלא יצא, וכתב הכ"מ שהעיקר כנוסחא דיצא. והקשו המפרשים דהא פסק הרמב"ם [הלכות בכורים פ"ד ה"ב] דמביא ואינו קורא, וא"כ צריך לפסוק גם לענין ברכות שאם בירך על פרי העץ בורא פרי האדמה לא יצא. וכתב הכ"מ שבירושלמי [ברכות] נחלקו בזה אמוראים ואיכא מ"ד דגם לת"ק יצא י"ח, ולכן פסק הרמב"ם לענין ברכות כסתם משנה, ולענין בכורים פסק כת"ק.

בירך בפה"ע על פירות אילן שברכתם בפה"א

כתב המג"א [ס"ק א] דאם היו לפניו פרות הגדלים באילן שמברכין עליהם בפה"א, וכגון שאינם עיקר הפרי [וכמש"כ לעיל סי' רד סע' יא גבי ורדים] או שעדיין לא נגמר הפרי [כדלעיל סי' רב ס"ב גבי בוסר שלא הגיע לפול הלכן], מ"מ כדיעבד אם בירך עליהם בפה"ע יצא, דסו"ס ה"ז מין של פרי עץ.

האבן העזר והא"ר והמאמר חלקו על המג"א ונקטו דלא יצא י"ח, ועיקר קושייתם מהשו"ע לעיל [סי' רב ס"ב] שכתב לגבי בוסר דמתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלכן, לכן לעולם יברך בפה"א מחמת הספק עד שיהא גדול ביותר, והיינו משום דאפילו את"ל דהוי כפול הלכן וברכתו בפה"ע, מ"מ יצא י"ח כדיעבד בברכת בפה"א. והרי לפי המג"א יכול לברך בפה"ע, דאפילו את"ל שעדיין לא הגיע לשיעור פול הלכן וברכתו בפה"א מ"מ יצא י"ח בברכת בפה"ע דסו"ס מין פרי עץ הוא.

אמנם הברכ"י והפמ"ג והחיי"א נקטו כהמג"א, ולענין הקושיא מבוסר כתבו דאמנם כדיעבד יוצא בשתי הברכות, אך מבין שתי האפשרויות עדיף לו לברך בפה"א אף שיש חשש שמא הוא פרי עץ, דסו"ס הוי ברכה נכונה רק אינה מבוררת, מאשר לברך בפה"ע על פרי העץ שלא נגמר וברכתו בפה"א. ולכן המשנה ברורה [ס"ק ג] הביא רק את דברי המג"א.

קנין הלכה

סעיף ב

מקור הדין שאם היתה דעתו לאכול פרי אדמה ופרי עץ, ובירך על פרי האדמה בפה"א ונתכוין לפטור גם את פרי העץ יצא, הוא בדברי רבינו יונה [דף כח: בדפי הרי"ף ד"ה אבל] וכן בדברי הד"מ בשם הכל בו, וכן הוא ברשב"א [סוד"ה אמר] בתירוץ השני וכן הוא בריטב"א.

אמנם ברש"י [ד"ה אבל] ובתוס' [ד"ה אבל] מבואר דסברו דבכה"ג לא נאמר הדין שאם בירך על פרי העץ בפה"א יצא, ולשיטתם רק אם בירך על פרי העץ בפה"א יצא, ולא כשבירך על פרי האדמה אף שנתכוין לפטור גם את פרי העץ. ועיין שיע"ת שהביא שבספר שאגת אריה [סי' כז] נקט לדינא כרש"י ותוס' שלא יצא, ומסיק השע"ת שלכן אל יעשה כן. [ובלא"ה לכתחילה הדבר תלוי בפרטי דיני קדימה בברכות המובאים להלן [סי' ריא ס"ג], אך בדיעבד יכול לסמוך על פסק השו"ע]. עוד הוסיף השע"ת דלכתחילה עדיף להיות נמלך שלא לאכול את פרי העץ מיד, ולאכלו רק אחר זמן, ואז יברך עליו. והביא המשנה ברורה [ס"ק י] את דברי השע"ת, אך הוסיף בשעה"צ [ס"ק ט] דהסומך על השו"ע אין מוחין בידו.

כתב המשנ"ב [סי' קעו ס"ק ב] בשם השיטה מקובצת דאף שאם בירך ברכת במ"מ על פת יצא בדיעבד, מ"מ אם היו לפניו מזונות ופת, ובירך במ"מ על המזונות ונתכוין לפטור את הפת לא יצא י"ח. והקשה החזו"א [סי' לד ס"ק ז] דמאי שנא דין זה מדין דירך במכרך בפה"א ונתכוין לפטור פה"ע דיצא.

סעיף ג

בדברי השו"ע לא יפסיק בין ברכה לאכילה יותר מכדי דיבור:

- (א) כתב המשנה ברורה [ס"ק יב] ששיעור תוכ"ד הוא ג' תיבות 'שלום עליך רבי', ודלא כהט"ז שאמר ד' תיבות.¹⁹
- (ב) הפסק בשתיקה אינו מעכב בדיעבד.²⁰
- (ג) הפסק בדיבור אפילו תיבה אחת מעכב וצריך לחזור ולברך [אא"כ היה ההפסק לצורך האכילה כגון שאמר 'הביאו מלח'].
- (ד) הפסיק לענות אמן או קדיש וקדושה ציין רע"א למחלוקת הראשונים והפוסקים, שהט"ז [סי' כה ס"ק יח] הביא את דברי המרדכי שכתב דאין הפסק זה מחייבו לחזור ולברך, והמג"א [שם ס"ק יז] כתב בשם הרא"ש דחזור ומכרך.
- (ה) פרי הטעון קילוף יקלפנו תחילה ואח"כ יברך, כן כתב המג"א [ס"ק ד] בשם השל"ה לענין אגוז שמא ימצא מתולע, והשע"ת [ריש סי' רב] כתב בשם הא"ר טעם נוסף משום הפסק. וכתב השע"ת דנהי דאינו הפסק גמור, מ"מ עדיף לקלפו, דאין זה פוגם במעלת השלם כיון שהקליפה אינה ראויה לאכילה.

בדברי השו"ע אם לא השמיע לאינו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו

כתב המשנ"ב [ס"ק יג] כיון דקיי"ל שהרהור לאו כדיבור, אם בירך ברכת המזון בהרהור לא יצא. וכתב המג"א [סי' קפה] דאם מחמת חולי או אונס אינו יכול להוציא בפיו יצא בהרהור, וציין שם המשנ"ב [ס"ק ב] למה שכתב כסי' סב [ס"ק ז] דהאי יצא לא לגמרי קאמר, שהרי הרהור לאו כדיבור, אלא ר"ל שבשעה שאינו יכול לברך יהרהר בלבו והקב"ה קובע לו שכר עבור זה, אך אם יסתלק האונס ועדיין הוא זמן לקיים המצוה, חייב לברך.

ביאורים והערות

19. וכן כתב בסי' תפז [ס"ק ד] ששיעור תוכ"ד הוא ג' תיבות, ובסי' קכד [ס"ק לד] הביא המשנ"ב שתי דיעות אם שיעורו ג' או ד' תיבות, ובסי' רסז [ס"ק ט] כתב המשנ"ב שהשיעור הוא ד' תיבות.

20. נקט המשנ"ב כאן כדברי המג"א שכתב שהאבודרהם חולק על שבלי הלקט וסובר דהפסק בשתיקה אינו מעכב בדיעבד, ודלא כמו שהביא רע"א מתשובת פרח שושן שכתב שהאבודרהם איירי רק בהפסק לצורך האכילה או המצוה.

קנין הלכה

עוד ציין המשנ"ב לדבריו בביה"ל סי' סב [סוד"ה יצא] שאף בברכות דרבנן אשר מחמת האונס הרהר אותן בלבנו, ואח"כ נסתלק האונס, הסומך לברך מעתה בפיו בודאי לא הפסיד, [ודלא כהחיי"א שכתב דצ"ע לענין ברכות דרבנן].

בדברי השו"ע ונאמרים בכל לשון

כל זה דוקא כשמבין את הלשון הזו. [ועיין בביה"ל סי' סב סעיף ב ד"ה יכול] שהניח בצ"ע אם זה דוקא בלשון שרוב אנשי המדינה הזו מכירים בה, או אף בלשון של מדינה אחרת שרק יחידים במדינה זו מבינים אותה].

בדברי השו"ע אשה יושבת ופניה של מטה טוחות בקרקע

בגמרא [ברכות דף כד.] איתא אמר ר"ה עגבות אין בהן משום ערוה ואמרו בנמי' לימא מסייע ליה לרב הונא, האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה, והרי העגבות נראות, ודחו כגון שפניה טוחות בקרקע, דבכה"ג גם העגבות אינן נראות. והב"י נקט להלכה דלא כרב הונא וכדמשמע בפי"המ"ש לרמב"ם [מסכת חלה פ"ב מ"ג], וכן נקטו הא"ר והמגן גבורים. והמג"א [ס"ק ה] האריך והביא הרבה ראשונים דס"ל דאין בהן משום ערוה, ופסק כן להלכה. המשנ"ב [ס"ק מז] הביא את המחלוקת וכתב להחמיר לכתחילה, ולעיל [סי' עג ס"א] בביה"ל [ד"ה ממתניהם] פסק שאין בהן משום ערוה.

סעיף ד

מקור הדין שכל דבר שמברך עליו צריך לאחזו כימינו הוא בטור. וכתב הב"י שנראה שלמד זאת מהגמ' [דף מג:]: דאוחזו את היין כימינו וכו'.

וכתב המשנ"ב בשם הלבוש דעצם האחזיה היא משום דאז מכיין יותר עליו, והאחזיה כימין משום השיבות הכרכה.

כתב המג"א [ס"ק ו] בשם מהר"ם מרוטנבורג שלא יתחוב בסכין ויאחזו כן את האוכל. והביא הפמ"ג את הא"ר שכתב הטעם משום דכימין עיקר החיים, וברזל מקצר ולכן אל יעשה שני הפכים.

סעיף ה

מקור הדין שאין מברכין על מאכל או משקה עד שיביאווה לפניו הוא ברמב"ם [פ"ד ה"י], וכתב הרמב"ם שאם בירך קודם שהובא לפניו צריך לחזור ולברך, וכתב הב"י דנראה שמקורו של הרמב"ם הוא בירושלמי [פ"ג ה"א]. וכתב הגר"ז דדין זה הוא אף באופן שהיתה דעתו על מה שיביאו לו, וכן מוכח בב"י.

בטעם הדין כתבו הפוסקים שהוא משום חשש שמא לא יביאו לו את המאכל, דתלוי בדעת אחרים. והביא המשנה ברורה את דברי הפמ"ג שצייד דאם המאכל בחדר השני ובודאי שיובא אליו, ג"כ א"צ לחזור ולברך דדמי לאמת המים דלקמן [סעיף ו].

הדינים שבהמשך סעיף זה מיוסדים על שתי מחלוקות שהובאו בטור יו"ד סימן יט בהל' שחיטה:

א. בירך על השחיטה ושחט בהמה בסתמא, [פי' שלא היתה דעתו גם על בהמה נוספת, אך גם לא חשב ששוחט דוקא אחת], ואח"כ הביאו לו בהמה נוספת לשחוט.

א. דעת הרא"ש [חולין פ"ו סי' ו] דחזור ומברך על שחיטת השנייה, דברכתו לא חלה עליה.

ב. דעת בעל העיטור להבחין בין שני אופנים: אם הבהמה האחרת היא מאותו מין של הבהמה הראשונה אינו חוזר ומברך, ואם אינה מאותו המין חוזר ומברך.

והשו"ע פסק שם כהרא"ש שחוזר ומברך [וכתב הט"ז [שם [ס"ק יב] דכן דעת הראב"ד והרמב"ן והר"ן]. והרמ"א פסק כבעל

קנין הלכה

העיטור שחילק בין אותו מין למין אחר, וכתב הרמ"א דכן עיקר וציין לסעיף שלנו. והקשו הפוסקים דהטור סותר דברי עצמו, שביו"ד נטה לדברי הרא"ש דחוזר ומברך, ובאו"ח [סי' רן] פסק בפשטות דאם הביאו לו מאותו המין אינו חוזר ומברך, וזה לכאורה כבעל העיטור. וכתב הש"ך [יו"ד שם סי' יט ס"ק ט] דיש לחלק בין אכילה לבין שחיטה, דלאכילה יש קבע, והיינו שקובע עצמו לאכול ולכן אין כ"כ היסח הדעת אף כשאוכל את הפירות, משא"כ בשחיטה, והביא דכן כתב בלחם חמודות [פ"ו חולין אות כ].

[ב] הטור הביא סמ"ק שכתב שאם בירך ע"מ לשחוט כמה בהמות, ובעוד שהוא עסוק בשחיטה הביאו לו בהמות נוספות א"צ לברך, והטור נחלק וכתב דצריך לברך. ובזה פסק השו"ע כהסמ"ק, אך לחוש לדעת הטור כתב דלכתחילה יכוין בזמן הברכה על כל מה שיביאו לו.

בדברי השו"ע בסעיף דידן

השו"ע פסק כאן כהטור שאם בירך על פירות שלפניו ואכלם ואחרי שסיים הביאו לו מאותו המין אינו חוזר ומברך, והוסיף השו"ע דזה אף במין פירות אחר, כל שברכת שניהם שוה. ולכאורה קשה גם על השו"ע דסותר דברי עצמו, שפסק ביו"ד [סי' יט סעיף ו] כהרא"ש דחוזר ומברך על השחיטה ואפילו כשהביאו לו מאותו המין. והנה הב"י לא ציין כלל מקור לדברים מהשו"ע יו"ד הנ"ל, אלא ציין לדברי הרשב"א [דף מא:]: שאם בירך על הפת ואח"כ הביאו לו פירות ללפת את הפת אינו מברך עליהם, ודימה הב"י דין דידן לציור של הרשב"א. והאחרונים כתבו לחלק בין המקרים, דפירות הבאים ללפת את הפת נטפלים מפי אל הפת, ואין זה דומה לפירות נוספים שהביאו לו.²¹

ונחלקו הפוסקים בביאור דברי השו"ע:

[א] הרמ"א נקט שדברי השו"ע הכא נאמרו אף באופן שלא היתה דעתו בשעת הברכה על הפירות האחרים שיביאו לו, וכן נקטו הש"ך והט"ז והדרישה [יו"ד סי' יט], וכן כתב המאמר מרדכי וכן משמע בביאור הגר"א. ולפי"ז צ"ל שהשו"ע מחלק בין אכילה לבין שחיטה, דבאכילה שייכא קביעות מפי, ולכן לא נעקר מאכילת הפירות אף שכלה לאכול מה שלפניו, משא"כ בשחיטה דלא שייכא כ"כ קביעות, וממעם זה גם סובר השו"ע דלענין אכילה אף כשהביאו לו ממין אחר פטור מלברך.

[ב] המג"א [ס"ק ז] האריך מאד להביא מדברי הב"י [סי' קעז וסי' קעט] שדין דידן מייירי דוקא כשהיתה דעתו מתחילה על הפירות האחרים שיביאו לו, אבל כסתמא חוזר ומברך אפילו הביאו לו מאותו המין, אא"כ קבע אכילתו על הפירות, דאז אינו מברך. והחיי אדם [כלל ס] העתיק את דברי המג"א.

אמנם המשנ"ב [ס"ק כ] נקט בביאור דברי השו"ע כהרמ"א וסיעתו, ודלא כהמג"א. וכתב בשעה"צ דהמעם הוא משום שרוב הפוסקים נחלקו עליו. והא"ר [ס"ק ט] כתב דיש לפרש גם בב"י [סי' קעז] דמייירי כסתמא ולא בנתכוין להדיא.

ביאורים והערות

21. אמנם הד"מ [ס"ק ג] הביא מקור נוסף לדברי השו"ע כאן מדין אחר של הרשב"א המובא בב"י בתחילת הסימן, שאם בירך על תפוחים ואח"כ הביאו לפניו אגוזים, אם היו התפוחים חביבים עליו יותר מהאגוזים, וה"ה בשוה בחשיבותם נפטרו בברכתם גם האגוזים, אך אם האגוזים חביבים מפי לא נפטרו בברכת התפוחים אלא אם נתכוון להם מתחילה. ומבואר מזה שעד כמה שאין האגוזים חביבים מפי [דאז אמרינן שאינו בדין שיפטור אינו חשוב את החשוב בדרך גורא אלא בדרך כוונה] הרי הם נפטרים בברכת התפוחים אף שלא נתכוין לכך מתחילה, אף שהם ממין אחר. [ומשמע מסתימת דברי הרשב"א שדין זה נאמר אף באופן שכבר כילה לאכול את התפוחים, ואח"כ הביאו לפניו אגוזים].

קנין הלכה

בירך על פירות ואכלם ואח"כ הביאו לו פירות ממין אחר

השו"ע כתב דאף באופן שהביאו לו פירות ממין אחר אינו חוזר ומברך עליהם, כל שברכתם שוה לפירות הראשונים.²² אמנם הרבה מהאחרונים נחלקו על השו"ע בזה [הב"ח והפרישה והט"ז וכן נקט הגר"ז] ונקטו שאין לחלק בין שחיטה לבין אכילה, וכשם שבשחיטה פסק הרמ"א [יו"ד סי' יט ס"ו] שאם הביאו לפניו ממין אחר אחרי ששחט את הראשונה חוזר ומברך, כן הדין באכילה. והביא המשנ"ב את דבריהם [ס"ק כג], ומשמע שנקט כן לדינא.

אמנם הוסיף המשנ"ב שני אופנים שבהן א"צ לברך על הפירות האחרים אפילו שהם מין אחר. א. אם הובאו לפניו פירות אלו קודם שכילה לאכול את הפירות הראשונים, שבזה דמי לדין שבשו"ע [יו"ד סי' יט סעיף ז], דכל שלא כילה לשחוט אפילו הביאו ממין אחר א"צ לברך. ב. עוד כתב דיש מהפוסקים שכתבו שאם קבע עצמו לאכילת פירות אינו מברך אף על פירות ממין אחר.

העולה מכל הנ"ל:

א [בירך על פירות והיתה דעתו על כל מה שיביאו לו אחרי כן, ואח"כ הביאו לו פירות, אינו חוזר ומברך אף כשהפירות הנוספים הם ממין אחר.

ב [בירך על פירות והיתה דעתו בדוקא לאכול רק פירות אלו, ונמלך לאכול פירות נוספים, חוזר ומברך.

ג [בירך על פירות שלפניו בסתמא ואח"כ הביאו לו פירות נוספים, אם עדיין לא כילה אכילת הפירות שהביאו לפניו בזמן הברכה אינו חוזר לברך על הפירות הנוספים, ואפילו הם ממין אחר.

ואם כבר כילה אכילת הפירות הראשונים ואח"כ הביאו לו פירות נוספים, אם הם מאותו המין אינו חוזר ומברך עליהם [רמ"א והרבה פוסקים ודלא כהמג"א].

אם כילה אכילת הפירות הראשונים ואח"כ הביאו לו פירות ממין אחר חוזר ומברך [ב"ח וט"ז ודרישה דלא כרמ"א], אך אם קבע את עצמו לאכילת הפירות כתב החיי אדם שאינו חוזר ומברך.

סעיף ו

מקור הדין של השו"ע הוא בירושלמי פ"ו ה"א, ויסוד הדין הוא דכיון שהברכה חלה על מה שנמל מידו, כל שנפל מידו אין לברכה על מה לחול והוי ברכה לבטלה וצריך לחזור ולברך.

ונחלקו הראשונים בדין זה:

א [הרא"ש סי' כ] כתב להדיא שדין זה נאמר גם באופן שהיתה דעת האדם בזמן הברכה לאכול את כל הפירות שלפניו, דמ"מ כיון שנמל בידו פרי אחד חלה עליו הברכה, וכשנפל בטלה הברכה. [וכתב הביה"ל (ד"ה רק) שכן דעת רבינו יונה, וכמש"כ המאמר מרדכי, ודלא כמש"כ הט"ז (ס"ק ח) בדעת רבינו יונה].

ב [דעת הגמ"י (פ"ד אות ז) והכל בו בשם ר"ת, וכן דעת הראב"ד המובא באבודרהם, וכן הוא בתשובת מהרי"ל [המזבאת בב"י בשם תשובה אשכנזית] דהירושלמי איירי רק כשלא היה בדעתו לאכול את הפירות הנוספים, אבל אם היה בדעתו א"צ לחזור ולברך אלא נוטל פרי אחר ואוכלו.

וכתב הביה"ל דמסתבר גם כשאין הפירות האחרים לפניו.

ביאורים והערות

22. וכתב המג"א [ס"ק ז] דהיינו דוקא בשני סוגי פירות, אבל אם בירך שהכל על דגים ואח"כ הביאו לו שזר חוזר ומברך, כיון שהוא מין אחר לגמרי. והוסיף המג"א שזה אף כשהשזר בא למתק את אכילת הדגים.

קנין הלכה

ומסתימת השו"ע משמע שפסק כהרא"ש, והרמ"א חולק ופסק כר"ת והראב"ד.

היו פירות לפניו האם בסתמא חשיב כמכויז לבולם

המג"א [ס"ק ח] הביא שהפוסקים נחלקו בפירות שהיו לפניו, אך הוא בירך על פרי אחד בסתמא, ולא היתה דעתו במפורש על כולם:

[א] מהרמ"א משמע דסתמא לא אמרינן דדעתו על כולם.

[ב] דעת הראב"ד המובא בב"י, וכן משמע משבלי הלקט המובא בב"י, וכן הביא הביה"ל [סוד"ה רק] מהאבודרהם בשם הראשונים דפירות שהם לפניו חשיבו אף בסתמא כדעתו להדיא על כולם, וכן דעת המכ"ט המובא במג"א, וכן ציין המג"א להב"י [סי' קמ] שהביא מחלוקת בזה.

וכתב המשנ"ב דספק ברכות להקל, והיינו דכיון דמקילין כהרמ"א שאם היה בדעתו על שאר הפירות אינו חוזר ומברך [כשנפל הפרי שנמל בידו], ממילא יש להקל גם אף כשבירך בסתמא, דהוי כאילו היה בדעתו על כל הפירות שלפניו.

בדברי הט"ז ס"ק ח

[א] הט"ז הביא בתחילה את מחלוקת הראשונים אם דין הירושלמי [לענין בירך על פרי ונפל מידו] נאמר אף כשהיה בדעתו על שאר הפירות.

[ב] וכסוף דבריו מבואר בט"ז שלמד מהירושלמי שאין חילוק בין מי שבירך על פרי ונפל מידו, לבין הדין של תחילת סעיף ה שבירך על פירות שאינם לפניו והביאוהו אחרי כן. ולכן תמה דלפי דברי הרמ"א שאם דעתו מתחילה אינו חוזר ומברך, ה"נ שם תועיל דעתו.

אמנם להלן [ס"ק ט] מחלק הט"ז בין דין אמת המים לבין הדין שבסעיף ה, דבאמת המים הדבר ברור שיביאו המים, משא"כ בסעיף ה שמא יארע אונס.

בדברי המג"א ס"ק ח

כתב המג"א [ס"ק ח] שאם בירך על פירות שאינם יפים ואכל מהם, ואח"כ הביאו לו פירות יפים, אם בא לאכול מהפירות האחרים ולא נתכוון לפוטרום בברכתו צריך לחזור ולברך, וציין למה שכתב בס' ריא. ושם נתבאר טעמו, והוא עפ"י יסודו של הרשב"א שהובא בב"י [סימן זה] שאינו בדיון שיפטור אינו חשוב את החשוב בדרך גררא אלא בדרך כוונה, וה"נ נקט המג"א דפירות יפים הם חשובים מאלו שאינם יפים.

והא"ר חולק וסובר דהכלל של הרשב"א נאמר לגבי ב' סוגי פירות, שהאחד משבעת המינים והאחר אינו משבעת המינים, א"נ האחד חביב והאחר אינו חביב, אבל בסוג פרי אחד שזה יפה וזה אינו יפה לא נאמר הכלל של הרשב"א. והמשנ"ב כתב כאן את שתי הדיעות, ולהלן [סי' ריא ס"ה] כתב הביה"ל [ד"ה עליו] רק את דעת הא"ר.

שאלות לחזרה על החומר הנלמד בחודש תמוז תשפ"א

או"ח סי' רג-רד, רו

מיוסדות על טור וב"י וד"מ, שו"ע ט"ז ומג"א, משנ"ב שעה"צ וביאור"ל

סימן רג סעיף ב

- א. (1) כיצד מברכין על תותים הגדלים בסנה?
(2) וכיצד על הגדלים באילן?
(3) ומה מברכין על שטעניל נוסל הגדלים על עצי יער?
- ב. מהי הגדרת הרמ"א מה מיקרי עץ ומה אינו מיקרי עץ?
- ג. מי שמוציא עליו מעצו האם מיקרי עץ אף אם הוא גבעול דק?
- ד. באר על פירות דלהלן, מה ברכתן ומה הטעם;
(1) פרי שקורין ברוימבערין וערפערט?
(2) פירות אדומים שקורין פאזימקעס הגדלים בתוך היערות?
(3) פירות אדומים שקורין פאזימקעס הגדלים בגינות?
- ה. (1) פירות שגדלים על אילנות קטנות, פחות מג' טפחים, כמו יאגד"ש שחורים, האם ברכתן העץ או האדמה?
(2) מיני יאגד"ש וזורעווינעס, שמוצצין מהן המשקה וזורקין הקליפה, האם ברכתן האדמה או שהכל?
(3) ומה הדין בקאלינעס שגדלי באילן ואין האוכל ראוי כלל?

סעיף ד-ה

- ו. פירות קטנים כתפוחים ואגסים הגדלים באילני סרק, ואינן ראויין לאכול חיינן רק ע"י בישול וטיגון, מה ברכתן;
(1) כשגדלים מאליהן בלא זריעה ונטיעה?
(2) כשגדלים ע"י זריעה ונטיעה?
(3) ומה בין פירות אלו לתותים דסעיף ב?
- ז. (1) אגוזים קטנים הנלקטים מעצי היער, מה מברכין עליהם ומה הטעם?
(2) פירות הגדלים על קוצים או על אטדין, האם מברכין עליהם העץ?
ח. ענבים קטנים שרגילים להמצא בהדסים, מה ברכתן ומה הטעם?

סעיף ו

- ט. כיצד מברכין על הזנגוויל באופנים דלהלן;
(1) זנגוויל חי כשהוא רטוב?
(2) זנגוויל חי כשהוא יבש?
(3) זנגוויל רטוב שמרקחין אותו בדבש?
(4) זנגוויל יבש שמרקחין אותו בדבש?
(5) זנגוויל שצולין ואוכלים אותו לרפואה?
(6) זנגוויל שכותשין אותו עד שאינו ניכר, האם איבד ברכתו הראשונה, ומאי שנא מבשמים?
- י. (1) מה מברכין על פלפלין יבשין שמרקחים אותם?
(2) מה מברכין על ציטוואר?
(3) מה מברכין על מרקחת של חזרת?
(4) ומה מברכין על מרקחת של צנון?
- יא. עלים או ירקות שאינם ראויין לאכול חי וריקחן עכו"ם, האם נאסר משום בישול עכו"ם, ומה הטעם?
(1) בזנגוויל?
(2) עלי ורדים או שאר מיני פירות או ירקות?

סעיף ז

- יב. (1) בשמים שחוקים ונימוחים לגמרי, המעורבים עם סוכר, האם ברכתן כהבשמים או כהסוכר, ומה הטעם?
(2) כשמערבין הרבה סוכר עם אינגבר כתוש [לפעולת מעיים], מה העיקר ומה הטפל, ומה הברכה?

סעיף ח

1. יג. (1) צנון שאוכלו בעודו רך, האם ברכתו האדמה או שהכל, ומה הטעם?
- (2) צנון מר שאין דרך לאוכלו בלא פת, האם ברכתו שהכל או האדמה?

סימן רז סעיף א

- יד. (1) פת או תבשיל שנתקלקל לגמרי, האם מברכין עליו?
- (2) פת שעטיפשה שנתקלקל קצת עי"ז, מה ברכתו?
- (3) מה מברכין אחר המזון בפת שעטיפשה, ברכת המזון או בורא נפשות?
- טו. (1) נובלות, שהם תמרים שע"י החום נתבשלו ונתיבשו, מה ברכתן?
- (2) מה מברך על הגובאי?
- (3) האם מברכין על המלח, ומה הטעם?
- (4) מה מברך על מרק בשר כשבישלו גם עם ירקות?
- (5) מה בין כמהין ופטריות, ומה ברכתן?
- (6) קורא, הניתוסף באילן דקל בכל שנה, האם מברכין עליו?
- טז. (1) מה הנפק"מ בין קטניות של גינות לקטניות של שדות?
- (2) מה מברך על קטניות רטובין של גינות?
- (3) מה מברך על קטניות רטובין של שדות?
- (4) מה מברך על קטניות של שדות שבישלו?
- (5) ומה מברך על השרביטין כשאוכל אותם לבד בלי הקטניות?
- יז. (1) מה מברך על שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהן?
- (2) ומאי שנא משאר אילנות דמיד כשיוציאו פרי חשיב פרי?
- יח. (1) מהו שחת?
- (2) ומה הטעם ברכתו שהכל?
- (3) פרי האדמה שעדיין לא נגמר הפרי, מה ברכתו?
- יט. (1) מה מברכין על קמח?
- (2) שכר תמרים - האם ברכתו העץ או שהכל, ומה הטעם?
- (3) שכר שעורים - האם ברכתו מזונות או שהכל, ומה הטעם?
- (4) ומה הדין במי שעורים שמבשלין לחולה?
- כ. (1) מה מברך על עלים חמוצים?
- (2) ומה מברך על עלי חסה?
- (3) כמון וכסבור, רטובים או יבשים, האם מברכין עליהם, ומה הטעם?
- (4) ומה הדין אם ריקחו בדבש?
- כא. חומץ יין שעירבו במים עד שראוי לשתותו, מה ברכתו?

סעיף ב

- כב. האם מברך על חומץ כששותהו לבד ;
- (1) בחומץ חזק שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ?
- (2) בחומץ שאינו חזק כ"כ?

סעיף ג-ד

- כג. (1) יין שהתחיל להחמיץ, וריחו חומץ וטעמו יין, מה מברכין עליו?
- (2) אם טעמו עדיין קצת יין וקצת חומץ ובני אדם נמנעין לשתותו כבר, מה מברכין עליו?

סעיף ה

- כד. (1) השותה שמרי יין לבד בלי מים, מה מברך עליהם?
- כה. (1) אם נתן שלשה מדות מים על השמרים - ביינות שלהם שהיו חזקים או שלנו שאינם חזקים - ומצא ארבעה, מה ברכתו?
- (2) ומה ברכתו אם מצא פחות מארבעה?
- (3) להכרעת המחבר והרמ"א, איך משערים מזיגת יין במים שישאר ברכתו הגפן?
- כו. (1) ביין צימוקים שלנו שנשרה מתחילה הצימוקים עם מים, האם אפשר להוסיף מים?
- (2) ביין עצמו שיצא מדריכת ענבים, כמה מים מותר להוסיף עליו שישאר ברכתו הגפן?
- (3) יין שהוסיפו עליו יותר ממה שמותר, ונשאר עדיין טעם יין, מה ברכתו, והאם אמרינן כאן טעם כעיקר?

סעיף ו

- כז. דיני ברכת התמיד ;
- 1) כשהחרצנים נדרכו בקורה, ונתן שלשה מידות מים, כמה צריך שימצא שיהא ברכתו הגפן, ומה הטעם?
 - 2) נדרכו ברגל, כמה צריך שימצא שיהא ברכתו הגפן, ומה הטעם?
 - 3) ומה הדין בחרצנים של צימוקים?
- כח. זגים שנתנו עליהם תאנים לחזק כח היין הנשאר בהם ולהוסיף באדמומיתו, והם הרוב ;
- 1) מה מברכים על המשקה היוצא מהם, ומה הטעם?
 - 2) ומה טעם אין לו דין שריית תאנים?
 - 3) איך יש לנהוג לענין ברכה אחרונה?
 - 4) האם מקדשין עליו?
 - 5) והאם מבדילין עליו?

סעיף ז

- כט. השותה מים באופנים דלהלן, האם מברך שהכל ;
- 1) אם אינו צמא אבל החיך נהנה מהמים?
 - 2) השותה בבוקר סוגי מים לרפואה?
 - 3) שותה כדי להצטרף לזימון או כדי להתחייב בברכה אחרונה?
 - 4) שותה אחר ברכת המזון כדי להשרות המזון שבמעיו?
- ל. נתקע לו דבר מאכל בגרונו או בוושט, ורוצה להוריד באופנים דלהלן, האם צריך לברך ;
- 1) כששותה מים?
 - 2) כששותה משקים שהחיך נהנה?
 - 3) כשאוכל חתיכת פת וכדו' שהחיך נהנה?

סעיף ח-ט

- לא. האוכל או שותה אכלים או משקים לרפואה, האם מברך עליהם תחילה וסוף, ומה הטעם ;
- 1) כשיש להם טעם טוב והחיך נהנה?
 - 2) כשאין לו מהם הנאה כלל, ומתרפא על ידם?
 - 3) כשאין להם טעם טוב ואינם רעים?
- לב. 1) אם אונסים אותו לאכול או לשתות, והחיך נהנה, האם מברך?
2) אם מוכרח לאכול איסור או בזמן איסור מפני הסכנה והחיך נהנה, האם מברך?
3) ומה בין אונס למוכרח?
4) וכשאוכל איסור מפני הסכנה ונפשו קצה עליו האם צריך לברך?
- לג. 1) מאי שנא הכא מהדין דכפאוהו לאכול מצה שיצא?
2) ומה הנפק"מ בין הטעמים?

סעיף י

- לד. 1) דבש דבורים, מה מברכין עליו?
2) החולקים בדבש תמרים, מה דעתם בדבש דבורים?

סעיף יא

- לה. מיני פירות המרוקחים בדבש כדי שיהיו ראויים לאכילה, מה מברכין עליהם ;
- 1) כשהם כתושים וניכר מהותו ותארו?
 - 2) כשנימוחו לגמרי עד שנפסד צורתם?
- לו. 1) עלי ורדים המרוקחים בדבש, מה מברכין עליהם, ומה הטעם?
2) מה טעם אין הדבש עיקר, כיון שאינן ראויין לאכילה בלעדיו לא חי ולא מבושל?
3) דבש שנותן לתוכו בשמים כתושים כדי לתקנו, מה ברכתו?
4) ומה מברכין על בשמים שמרקחן בדבש?
5) שקדים המחופין לגמרי בסוכר, מה מברכין עליו, ומה הטעם?
- לז. מרקחת שאין בריאים רגילים לאוכלו, ואינו אלא לרפואה, האם מברך עליו שהכל או ברכה הראויה לו, ומה הטעם?

סעיף יב

- לח. 1) דבר שנותנין אותו למאכל כדי לדבק או לריח או לצבע, האם נעשה לעיקר או מיקרי טפל?
- 2) דבר שנותנין אותו למאכל לטעם, ממניי דגן או שאר דברים, כשיש ממשות וכשאינן ממשות, האם נעשה לעיקר או מיקרי טפל?
- 3) מיני מתיקה מדבש שמכניסים קמח לדבקם, מה ברכתם?
- 4) לסוברים שכשמכניסים דבר לטעם מברכין עליו, מה הדין אם מכניסים בשמים למרקחת כדי שיתן טעם?

סעיף יג

לט. מי שלמד ואינו יכול לברר מה מברכין על המאכל, האם יברך שהכל או יפטרנו בסעודה?

סימן רו סעיף א

- מ. טעה בברכות כדלהלן, האם יצא, ומה הטעם;
 - 1) בירך בשוגג או במזיד על פירות האילן 'האדמה'?
 - 2) בירך על פרי האדמה 'העץ'?
 - 3) בירך העץ על פירות הגדלים על העץ וברכתן האדמה כיון שהעץ אינו מתקיים בחורף?
 - 4) בירך העץ על פירות הגדלים על האילן וברכתן האדמה משום דלא נגמר הפרי או שאינן עיקר הפרי?
 - 5) בירך האדמה על פירות האדמה חיים כשטובים מבושלין יותר מחיים שברכתן בחי שהכל?
 - 6) בירך שהכל על העץ או האדמה, או על פת ויין?
- מא. מה מברך כשיש לו ספק;
- 1) כשהוא מסופק בפרי אם הוא פרי העץ או האדמה?
 - 2) כשספק לו מצד הדין?
 - 3) כשספק לו מחמת שלא למד?

סעיף ב

- מב. כשמונחים לפניו פרי העץ ופרי האדמה;
 - 1) מה יש לו לברך, ואיזה ברכה קודם?
 - 2) בירך האדמה ולא נתכוין לפטור העץ, האם מברך גם העץ?
 - 3) בירך האדמה ונתכוין לפטור העץ, האם צריך לברך גם העץ?
 - 4) ואיך יכול לצאת כל הדעות?
- מג. היה לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו האדמה, ובירך שהכל ונתכוין לפטור האדמה, האם יצא?

סעיף ג

- מד. 1) כמה מותר להפסיק בשתיקה בין הברכה לאכילה, לכתחילה ובדיעבד?
 - 2) האם מותר לומר מילה אחת בין הברכה לאכילה שלא לצורך הברכה, לכתחילה ובדיעבד?
 - 3) האם מותר להפסיק מפני הכבוד והיראה, לכתחילה ובדיעבד?
 - 4) האם מותר להפסיק לעניית אמן קדיש קדושה וברכו?
- מה. 1) מי שברך על מאכל ולאחר שברך נמאס בעיניו, האם חייב לאכול?
- 2) מי ששופך קצת מים מכוסו, האם ישפוך לפני שמברך או אח"כ, ומה הטעם?
 - 3) האוכל אגוזים, האם יברך לפני ששובר האגוז או אח"כ, ומה הטעם?
- מו. 1) האם סגי לברך בהרהור?
- 2) האם צריך להשמיע לאזניו, לכתחילה ובדיעבד?
 - 3) האם צריך להוציא בשפתיו?

סעיף ד

- מז. דבר שמברך עליו לאכלו או להריחו;
- 1) מה הטעם שצריך לאחזו בידו?
- 2) האם האחיזה מעכבת?
- 3) באיזה יד אוחזו, ומה הטעם?
- 4) איטר יד, באיזה יד אוחזו?
- 5) האם אפשר לאחזו הפרי בסכין שתוחב בה?

סעיף ה

- מח. האם צריך לחזור ולברך באופנים דלהלן ;
- 1) בירך על מאכל או על משקה שלא היה לפניו וכיון דעתו עליהם ואח"כ הביאוהו?
 - 2) בירך על מאכל שהיה מונח בתיבה בעת הברכה, ואחר הברכה לקחה משם?
 - 3) בירך על מאכל שודאי שיובא לפניו, כגון שהוא בחדר הסמוך לו?
- מט. בירך על פירות שלפניו ואח"כ - באמצע אכילתו או כשכבר גמר לאכול - הביאו לו עוד מאותו המין, האם צריך לחזור ולברך ;
- 1) כשהיה דעתו בברכתו על כל מה שיביאו לו?
 - 2) כשלא היה דעתו בברכתו על כל מה שיביאו לו?
 - 3) כשהיה דעתו בברכתו דוקא רק על מה שהביאו לו?
- נ. 1) לדעה שאף בסתמא פוטר מה שיביאו לו אח"כ, באופן שבירך העץ על תפוחים, ואח"כ הביאו לו רימונים, שהוא פרי אבל מין אחר, האם גם בכה"ג פוטר בסתמא?
- 2) ומה הדין אם הביאו לו המין האחר בעוד שלא כילה המין הראשון?
 - 3) והאם הדין משתנה באופן שקבע עצמו לאכילת פירות?
- נא. בירך שהכל על דגים ואח"כ הביאו לו שכן שהוא מין אחר לגמרי, האם צריך לברך עליו שוב שהכל ;
- 1) כשהיה דעתו עליו בברכתו?
 - 2) כשלא היה דעתו עליו בברכתו?
- נב. מהי מסקנת הרמ"א בדין זה לגבי דעתו בברכות, ומה הטעם?

סעיף ו

- נג. נטל בידו פרי לאכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס, או שמצאו רקוב לגמרי, והיה לפניו עוד מאותו המין כשבירך על הראשון, האם צריך לחזור ולברך על השני ;
- 1) כשהיה דעתו בברכתו על כל הפירות?
 - 2) כשלא היה דעתו על כולם, רק סתמא?
- נד. 1) בירך על פירות ובעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים, מאיזה יאכל?
- 2) אם לא היה דעתו לפטור היפים, האם יחזור ויברך עליהם?
- נה. 1) בירך על המים ושמע שיש מת בעיר, מה יעשה?
- 2) בירך על המים ואמרו לו שהתקופה נופלת, מה יעשה?